

**ІНСТИТУЦІЙНІ БАР'ЄРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ:
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ****INCENTIVE NORMS OF LAW IN ENSURING SOCIAL RESPONSIBILITY
IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION**

**Лаворик А.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»**

**Дзюбак С.В., к.ю.н., викладач права
імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»,**

Мета статті полягає в здійсненні комплексного теоретико-правового аналізу інституційних бар'єрів, що перешкоджають ефективній реалізації соціальних функцій держави, зокрема у сфері забезпечення соціальних прав громадян. Дослідження має на меті з'ясувати природу та класифікацію таких бар'єрів, оцінити їхній вплив на стабільність і результативність правового механізму, а також визначити шляхи їх подолання через оновлення правової політики, інституційну реформу та цифровізацію публічного управління. Особливий акцент зроблено на пошуку оптимальної моделі інституційної взаємодії, що дозволить забезпечити належний рівень соціального захисту відповідно до принципів правової держави й демократичного врядування. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ефективна реалізація соціальних функцій держави є багатоаспектним процесом, який залежить від узгодженого функціонування нормативної бази, інституційної спроможності та соціальної довіри. Виявлено, що правовий механізм, покликаний забезпечити реалізацію соціальних функцій, страждає від низки хронічних проблем: недостатньої чіткості правових норм, дублювання повноважень органів публічної влади, дефіциту міжвідомчої координації та слабкої орієнтації на результат. Ці чинники породжують інституційні бар'єри, які виявляються у формалізмі процедур, затягуванні процесів надання соціальних послуг, а також в обмеженій участі громадськості у прийнятті рішень, що стосуються соціального забезпечення. Особливу увагу приділено ролі правової політики у формуванні ефективної інституційної моделі. Доведено, що без перегляду стратегічних підходів до правового регулювання соціальної сфери, зокрема без інтеграції інноваційних цифрових рішень, підвищення прозорості процедур і зміцнення інституційної довіри, подолати існуючі бар'єри неможливо. Цифровізація розглядається не лише як технічне оновлення, а як каталізатор трансформації взаємодії між громадянами та державою, здатний забезпечити адресність, оперативність і персоналізованість соціальних послуг. Таким чином, результати дослідження дають підстави стверджувати, що модернізація правового механізму реалізації соціальних функцій держави має відбуватись у напрямку системної інституційної реформи, спрямованої на посилення підзвітності, інклюзивності та ефективності у сфері соціального захисту.

Ключові слова: інституційні бар'єри; соціальні функції держави; правовий механізм; інституційна неефективність; правова політика; публічна влада; цифрове врядування; правова культура; правовий популізм; адміністративна реформа.

The purpose of the article is to conduct a comprehensive theoretical and legal analysis of institutional barriers that hinder the effective implementation of the state's social functions, particularly in the area of guaranteeing citizens' social rights. The study aims to determine the nature and classification of these barriers, assess their impact on the stability and effectiveness of the legal mechanism, and outline ways to overcome them through the renewal of legal policy, institutional reform, and the digitalization of public administration. Special emphasis is placed on finding an optimal model of institutional interaction that will ensure an adequate level of social protection in accordance with the principles of the rule of law and democratic governance. The study found that the effective implementation of the state's social functions is a multidimensional process, dependent on the coordinated functioning of the regulatory framework, institutional capacity, and social trust. It revealed that the legal mechanism designed to ensure the realization of social functions suffers from chronic problems such as vague legal norms, overlapping competencies of public authorities, lack of inter-agency coordination, and weak result-orientation. These factors generate institutional barriers that manifest in procedural formalism, delays in providing social services, and limited public participation in decision-making on social welfare matters. Special attention is given to the role of legal policy in shaping an effective institutional model. It is proven that without revising strategic approaches to legal regulation in the social sphere, especially integrating innovative digital solutions, enhancing procedural transparency, and strengthening institutional trust, the existing barriers cannot be overcome. Digitalization is viewed not only as a technical upgrade but as a catalyst for transforming interactions between citizens and the state, capable of ensuring targeted, timely, and personalized social services. The findings support the conclusion that modernizing the legal mechanism for implementing the state's social functions must proceed via systemic institutional reform aimed at increasing accountability, inclusiveness, and effectiveness in social protection.

Key words: institutional barriers; social functions of the state; legal mechanism; institutional inefficiency; legal policy; public authority; digital governance; legal culture; legal populism; administrative reform.

Актуальність теми. Попри конституційно закріплений соціальний характер держави, фактична ефективність її діяльності у сфері соціального захисту нерідко ускладнюється системними інституційними бар'єрами. Вони проявляються як у вигляді правової невизначеності та фрагментарності нормативного регулювання, так і в організаційних збоях, міжвідомчій розбалансованості, низькому рівні правової культури публічних службовців, а також обмеженому залученні громадськості до формування соціальної політики.

Окремої уваги потребує питання відповідності чинного правового механізму потребам сучасного суспільства, що трансформується під впливом цифровізації, глобальних викликів і зміни парадигми державного управління. В умовах цифрової трансформації на перший

план виходять вимоги до прозорості, ефективності, адресності та персоналізації соціальних послуг, що неможливо досягти без оновлення інституційних основ реалізації соціальних функцій. У цьому контексті особливої актуальності набуває наукове осмислення природи, видів і наслідків інституційних бар'єрів, що перешкоджають виконанню соціальних зобов'язань держави, а також пошук правових механізмів їх подолання.

Аналіз досліджень та публікацій. У науковій літературі представлено численні підходи до визначення правового механізму реалізації соціальних функцій, його структури, функціонального призначення та нормативної основи. Значна увага приділяється також проблемі ефективності державної соціальної політики, необхідності збалансованості між правами і можливостями держави,

та ролі правової політики у формуванні справедливого соціального порядку.

Разом із тим, дослідження переважно зосереджуються на загальних аспектах соціальної функції держави або аналізі окремих інструментів соціального захисту, залишаючи поза увагою комплексне вивчення інституційних бар'єрів як самостійного об'єкта правової науки. Наявні праці рідко інтегрують інституційний підхід у контексті правового аналізу, а також не повною мірою враховують сучасні виклики цифровізації, інституційної інерції та правового популізму, що істотно впливають на функціонування механізмів соціального захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто почати з того, що теоретико-правові основи соціальних функцій держави становлять концептуальну базу для осмислення її публічного призначення в умовах правової соціальної держави. У правовій науці соціальні функції розглядаються як напрями діяльності держави, спрямовані на забезпечення базових соціальних прав людини, зменшення соціальної нерівності та підтримку вразливих груп населення. Таке розуміння функцій не зводиться до виключно нормативного рівня, а охоплює широкий спектр інституційних, організаційних та процедурних механізмів, через які реалізується принцип соціальної справедливості.

Соціальна функція виявляє себе як у законодавчій політиці, так і в діяльності виконавчих органів, місцевого самоврядування, судової системи. Вона має двоїсту природу: з одного боку, як позитивне зобов'язання держави, з іншого, як елемент її легітимності в очах громадян. Дослідники, зокрема М. Кітт, наголошують, що соціальні функції є ключовим елементом балансу між формальною рівністю і фактичною справедливістю, які мають бути забезпечені через правові механізми [8, с. 265-288].

На конституційному рівні більшість сучасних держав, у тому числі Україна, закріплюють соціальну спрямованість держави як засадничий принцип. Зокрема, стаття 1 Конституції України визначає державу як соціальну, а стаття 46 гарантує право на соціальний захист. Ці норми мають не лише декларативний характер, але й покладають на державу обов'язок вживати конкретних заходів для реалізації зазначених прав. У цьому контексті соціальна функція є структурним елементом функціонального профілю сучасної держави.

Види реалізації соціальних функцій охоплюють як нормативний рівень, який формує правове середовище через імперативні, диспозитивні та заохочувальні норми, так і інституційний рівень, що забезпечує практичне втілення соціальних прав через діяльність державних та недержавних суб'єктів. Інституційна реалізація соціальної функції є критично важливою для забезпечення фактичної рівності доступу до благ, які гарантуються правом, включаючи охорону здоров'я, освіту, пенсійне забезпечення, соціальні послуги [6, с. 631]. Таким чином, соціальні функції держави в правовій теорії виступають не лише елементом функціонального аналізу державного механізму, а й показником ефективності правової системи загалом. Вони мають бути не декларативними, а забезпеченими дієвим юридичним інструментарієм, здатним реагувати на соціальні виклики сучасності.

Правовий механізм реалізації соціальної функції держави становить системно організовану сукупність правових норм, процедур та суб'єктів, спрямованих на забезпечення соціальних прав людини і громадянина. Його ефективність визначається здатністю не лише юридично гарантувати відповідні права, а й інституційно забезпечити їхню фактичну реалізацію [12, с. 211-224].

У структурному вимірі правовий механізм включає: нормативний елемент, а саме, законодавчі та підзаконні акти, які закріплюють права на соціальний захист, освіту, медичну допомогу, житло тощо; суб'єктний склад, який охоплює державні органи (законодавчі, виконавчі, судові),

органи місцевого самоврядування, недержавні інституції, які залучаються до соціального забезпечення; процедурний аспект, а саме адміністративні, судові та альтернативні механізми захисту і реалізації соціальних прав [8, с. 313].

Органи публічної влади, зокрема виконавча гілка, відіграють провідну роль у впровадженні програм соціального захисту та пільг, адмініструванні державних виплат, формуванні доступу до послуг. Їхня діяльність повинна відповідати принципам ефективності, відкритості, справедливості та недискримінації. Особливе значення має і судова гілка, яка забезпечує контроль за додержанням соціальних прав і виступає як гарант у випадках їхнього порушення [7, с. 526-539].

Ключовим концептом у цьому контексті виступає позитивне зобов'язання держави, що є правовим обов'язком вживати активних заходів для реалізації і захисту соціальних прав, на відміну від негативного, що лише обмежує втручання. Згідно з позицією Європейського суду з прав людини, позитивні обов'язки держави є критичним компонентом ефективного забезпечення таких прав, як право на охорону здоров'я, або соціальне забезпечення. Це підтверджує, що юридичне визнання права без ефективного інструменту його реалізації втрачає практичне значення.

Отже, правовий механізм реалізації соціальної функції не може бути зведений до формального закріплення прав у конституційно-правових актах. Він повинен включати дієві засоби їхнього втілення, у т.ч. інституційну спроможність держави, нормативну гнучкість, інструменти судового захисту та процедури участі громадськості у формуванні соціальної політики. Лише за таких умов функціональна природа держави як соціальної отримає реальний вияв у публічному управлінні [4, с. 22-35].

Інституційні бар'єри реалізації соціальних функцій держави становлять системні обмеження правового, організаційного або процедурного характеру, які перешкоджають ефективному здійсненню соціальної політики, незалежно від формального визнання відповідних зобов'язань у правовій системі. Як юридична категорія, інституційний бар'єр репрезентує сукупність внутрішніх суперечностей у структурі правозастосування, які виникають на стику нормотворчості, інституційного дизайну та адміністративної практики.

Також важливим фактором є наявність у правовій науці формальних та неформальних інституційних бар'єрів. До формальних належать, зокрема, невизначеність або фрагментарність нормативної бази, що проявляється у відсутності системної узгодженості між законами, підзаконними актами, локальними регламентами, які регулюють одну й ту саму сферу соціального захисту. Часто норми суперечать одна одній або не передбачають чітких механізмів реалізації, що унеможливорює ефективне правозастосування [3, с. 158-171].

Іншим формальним бар'єром є перекося між рівнями публічної влади, зокрема надмірна централізація або, навпаки, неузгоджена децентралізація повноважень, яка призводить до дублювання функцій, розмивання відповідальності або неспроможності органів місцевого самоврядування виконувати свої соціальні функції.

Окремо варто виокремити бюрократичний формалізм, що проявляється в домінуванні процедур над суттю соціального захисту. Розгляд справ, надання послуг чи реалізація програм соціальної підтримки часто здійснюється за формальними критеріями, без гнучкого врахування реальних обставин життя особи [6, с. 43].

Неформальні бар'єри охоплюють, зокрема, відсутність дієвих механізмів участі громадськості у формуванні та контролі соціальної політики. Незважаючи на формальну наявність інструментів консультацій, петицій чи громадських слухань, їхній вплив на прийняття управлінських рішень залишається мінімальним, а отже, їх ефективність у ролі коректора інституційної діяльності є обмеженою.

Таким чином, інституційні бар'єри мають багатомірну природу і охоплюють як нормативні, так і організаційні, а також комунікативні проблеми. Їх подолання потребує не лише технічного вдосконалення законодавства, а й реформи інституційного дизайну, децентралізації повноважень, забезпечення зворотного зв'язку між владою і громадянським суспільством, а також впровадження механізмів правового моніторингу ефективності реалізації соціальних функцій держави [2, с. 81-97].

Варто відмітити, що інституційна неефективність у сфері реалізації соціальної політики виявляється у нездатності органів публічної влади своєчасно, належним чином і у правових межах виконувати покладені на них обов'язки щодо гарантування соціальних прав. Така неефективність має комплексний характер і проявляється як у правотворчій, так і в правозастосовній площині, створюючи ситуації інституційного паралічу [11, с. 252-277].

Прикладами інституційного паралічу виступають випадки, коли ухвалені державні програми залишаються нереалізованими через відсутність затверджених процедур або механізмів фінансування; коли субвенції на соціальні потреби не доходять до територіальних громад через неузгодженість між центральним і місцевим рівнями; коли формальні повноваження органів соціального захисту не підкріплені реальними можливостями впливу [2, с. 130-147]. У таких ситуаціях інституція формально існує, але функціонально не здатна виконувати своє призначення, що підриває довіру до держави як соціального гаранта.

Слід відмітити, що інституційна недовіра ще один прояв кризи, який супроводжується зниженням громадського очікування ефективності від державних соціальних інструментів. Громадяни дедалі частіше сприймають систему соціального забезпечення як несправедливу, складну для доступу або корумповану. Це призводить до формування «культури недовіри», яка підриває легітимність не лише окремих інституцій, а й соціальної політики загалом. Такі тенденції посилюються, коли відсутні прозорі механізми звітності, незалежний контроль або коли результати діяльності соціальних органів не є зрозумілими для суспільства [5, с. 414-452].

Суттєвий деструктивний вплив на стабільність соціальних гарантій має також політико-правовий популізм. Йдеться про випадки, коли соціальна політика використовується як інструмент політичної мобілізації без належного економічного або правового підґрунтя [1, с. 162]. Обіцянки про збільшення виплат, зменшення податків чи введення нових пільг набувають декларативного характеру, не супроводжуючись механізмами реалізації. Такі дії призводять до надмірної політизації соціальної сфери, створюючи дисбаланс між ресурсами та очікуваннями, а також унеможливають сталість і передбачуваність соціальних гарантій.

У сукупності ці фактори формують системну інституційну кризу у сфері реалізації соціальних функцій держави, подолання якої вимагає глибокого оновлення підходів до правового регулювання, управлінських процедур і механізмів публічного контролю. У сучасних умовах інституційної нестабільності та ускладненого доступу до соціальних прав, правова політика виступає ключовим механізмом подолання системних бар'єрів, які перешкоджають ефективній реалізації соціальних функцій держави. Її стратегічна роль полягає не лише у формальному оновленні нормативної бази, а у забезпеченні функціонального узгодження між нормами, процедурами та інституційними практиками [10, с. 248-261].

Передусім, актуальним є перегляд існуючих правових стратегій у сфері соціального захисту з урахуванням зміни соціальної структури, демографічних тенденцій, а також

викликів цифрової трансформації [9, с. 43-52]. Традиційні моделі соціальної політики, орієнтовані на уніфіковані рішення, дедалі частіше виявляються неефективними в умовах фрагментованих потреб громадян. Нова правова політика має базуватися на принципах адаптивності, адресності й орієнтації на результат, що вимагає від держави відмови від вузького нормативізму та переходу до моделі регуляторної гнучкості.

Важливим інструментом подолання інституційної інерції є інтеграція правової культури в інституційні процеси. Правова культура повинна розглядатися не як абстрактна цінність, а як практичний елемент організації діяльності органів публічної влади [2, с. 238]. Формування внутрішніх етичних стандартів, підвищення правової обізнаності персоналу, розвиток механізмів правової участі громадян усе це забезпечує більшу відповідальність інституцій за соціальні зобов'язання, зміцнюючи легітимність правозастосування.

Окрему увагу варто приділити цифровим рішенням, які мають потенціал суттєво підвищити ефективність правового механізму. Йдеться не лише про автоматизацію надання послуг, а й про створення цифрових інфраструктур для участі громадськості, аналітичну обробку потреб у сфері соціального захисту, застосування smart-контрактів і блокчейн-інструментів для забезпечення прозорості та підзвітності. Цифрова правова політика має забезпечити рівний доступ до соціальних благ, уникаючи одночасно ризиків алгоритмічного виключення або надмірного технократизму [13, с. 179-196].

Таким чином, подолання інституційних бар'єрів у реалізації соціальних функцій держави є можливим лише за умов цілісної, стратегічно зорієнтованої правової політики, яка спирається на сучасні підходи до регулювання, цінності правової культури та технологічні інновації як каталізатори правової модернізації.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід наголосити, що ефективна реалізація соціальних функцій держави значною мірою залежить від стану її інституційної організації та якості правового механізму, який забезпечує функціонування цих інституцій. Виявлені інституційні бар'єри, як формальні (прогалини нормативної бази, надмірна централізація), так і неформальні (адміністративна інертність, брак довіри з боку громадян) свідчать про глибоку потребу у правовій модернізації інституційної сфери [6, с. 443-481].

Висновки. Серед ключових напрямів такої модернізації можна виділити: 1) оновлення законодавчої бази з урахуванням нових соціальних викликів і цифрового середовища; 2) забезпечення функціонального балансу між рівнями публічної влади, з акцентом на ефективну децентралізацію; 3) розвиток механізмів участі громадськості у формуванні соціальної політики та оцінці її результатів; 4) інтеграцію принципів правової культури в управлінську практику та правозастосування.

Рекомендовано удосконалити правовий механізм реалізації соціальних функцій держави через: впровадження електронних форматів надання соціальних послуг, запровадження нових процедур оцінювання ефективності інституцій, розвиток інструментів превентивного правового моніторингу, а також активізацію освітньо-комунікаційних програм для підвищення правової спроможності громадян.

Так, лише через комплексне правове реформування, побудоване на довірі, відкритості й інституційній спроможності, держава зможе належно реалізовувати свою соціальну місію, відповідати очікуванням суспільства та зміцнювати легітимність соціального контракту в умовах сучасних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буруменський М. В. Соціальна функція сучасної держави: правовий вимір. Київ : Юридична думка, 2020. 320 с.
2. Гриценко І. А. Правові засади реалізації соціальної функції держави в умовах трансформації публічного управління. Харків : Право, 2021. 276 с.
3. Костенко Н. О. Публічна політика та соціальна справедливість: інституційний аспект. Львів : Світ, 2019. 224 с.
4. Тодика Ю. М. Конституційно-правовий механізм забезпечення соціальних прав: сучасні виклики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. № 3. С. 22–35.
5. Bovens M., Goodin R., Schillemans T. The Oxford Handbook of Public Accountability. Oxford : Oxford University Press, 2014. 800 p.
6. Ferlie E., Lynn L. E., Pollitt C. The Oxford Handbook of Public Management. Oxford : Oxford University Press, 2007. 816 p.
7. Fukuyama F. Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2014. 672 p.
8. Kumm M. The cosmopolitan turn in constitutionalism: On the relationship between constitutionalism in and beyond the state. In: Dunoff D., Trachtman J. P. (eds.). Ruling the World? *Constitutionalism, International Law and Global Governance*. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 258–324.
9. OECD. Digital Government Review of Sweden: Towards a Data-driven Public Sector. Paris : OECD Publishing, 2019. 127 p.
10. Peters B. G. The Politics of Bureaucracy: An Introduction to Comparative Public Administration. London : Routledge, 2021. 368 p.
11. Rawls J. Justice as Fairness: A Restatement. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2001. 214 p.
12. Shapiro M. Courts: A Comparative and Political Analysis. Chicago : University of Chicago Press, 1981. 245 p.
13. Trechsel A. Public Administration in the Age of Digital Transformation. *European Journal of Public Law*. 2021. Vol. 27, No. 2. P. 179–196.